

AYDINLIĞA KOŞAN SIYAH KITA AFRİKA'DA HALK EĞİTİMİ

Dr. Hikmet Sami TÜRK*

“Onurla yaşamak, hangi ırktan, hangi renkten veya hangi bölgeden olursa olsun her insanın hakkıdır. Onurla yaşamak için insanın önce kendini yabancı boyunduruğundan kurtarması şarttır. Ama bu yetmez. İnsanın kendini açıklıktan, çıplaklıktan, cehaletten ve bağınazlıktan da kurtarması gerekir. Bağımsızlık, sadece ülkenin bütün gücünü onur kırıcı unsurları, yani yoksulluğumuzu cehaletin sonucu yapan az gelişmişliği ve ilkel üretim usullerini ortadan kaldıracak savaşta toplamasına fırsat veren bir araçtır. Eğitim geliştirilmelidir... Bilgiyi her yoldan, okullarla, toplantılarla, siyasal ve sendikal eğitimle yaymalıyız. Başka türlü insan sermayemizden iktisadi savaşın itici gücünü kurmak, toprağımızın ürünlerinden yararlanmak ve kendimizi yoksulluktan kurtarmak imkânsızdır.”

H. Bourgiba, Tunus Cumhurbaşkanı

“Halkımızın bağımsızlık isteşininin iki nedeni vardı: Birincisi insan onuruyla ve kendine saygı duygusuyla yaşamak, ikincisi kendi geleceğini kendi eliyle şekillendirmek imkânına kavuşmak. Bağımsız olmakla bu onuru pekiştirdik ve bu imkânı elde ettik. Şimdi bundan yararlanmak ve millî gürurumuzu halkımızın sağlık, eğitim ve refahı üzerinde kurmak sırasıdır...”

Önce erişkinler eğitilmelidir. Çocuklarımızın iktisadî kalkınmamıza dinamik katkısı, beş, on, hatta yirmi yılda hissedilmeyecektir; oysa erişkinlerin davranışı, etkilerini derhal hissettirecektir. Halkın millî kalkınma plânlarımızı anlayabilmesi ve bunun getireceği değişikliklere katılabilecek durumda olması gerekir. Halkımızın bunu istemesi ve yapabilmesi, plânımızın başarı şartıdır. Tarımsal bilgi yayımına, toplum kalkınmasına ve yeni erişkinler eğitimi sistemine artan meblâğlar ayırmak suretiyle kendimizi, bizi bekleyen yeni ödevlere hazırlıyoruz.”

J. K. Nyerere, Tanzanya Cumhurbaşkanı

1. Giriş

Afrika, “Eski Dünya” denilen üç kıtadan biri. Kuzeyinde binlerce yıl önce güçlü devletler, büyük uygarlıklar kurulmuştu. Her tarafıyla tanınması ise ancak geçen yüzyılın sonunda tamamlandı. Çoğu zaman yerli

(*) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Asistanı

halkı, sosyolojinin öğrettiği en ilkel durumlarda bulunmuştur. Sömürücü emellerin rahatça gerçekleşebileceği bir ortamdı bu. Üzerinde şimdi 270 milyon insanın yaşadığı 30.2 milyon kilometre karelik bir kıtada XX. yüzyılın birinci yarısı biterken sadece dört bağımsız ülke vardı: Mısır, Habeşistan, Liberya ve Güney Afrika. II. Cihan Harbinin arkasından gelen sömürgeciliğin çözülmesi hareketi içinde bugün ortalama gazete okuyucusunun adlarını hatırlamakta güçlük çekeceği pek çok yeni devlet milletlerarası siyaset sahnesine çıktı. Şimdi sayıları kırkı aşan Afrika devletlerinin otuz kadarı 1960'dan bu yana kurulmuştur.

Bağımsızlık, bir topluma artık sorunlarını kendi kafasıyla, kendi eliyle çözmek ödevini yükler. Zaten sömürgeci idare, çekilirken geride süratle çözüm bekleyen bir yığın sorun bırakmıştır: Açlık, yoksulluk, hastalık, işsizlik, yolsuzluk, kabile çekişmeleri, cehalet... Büyük siyasal blokların dışındaki bir "Üçüncü Dünya"da yer alan Afrika devletlerinin hepsi, iktisadî ve sosyal kalkınmanın henüz başlangıcında bulunmaktadır. Uygarlıkta, teknikte çok ileri milletlerin yanında bir varlık iddia edebilir duruma gelmek! Eğer halk, bu ağır ödevin başarılmasında aktif bir rol alacak tarzda yetiştirilmemişse hükümetlerin kalkınma çabaları kısır kalacaktır.

Afrika, şimdiye dek bilgi ışığının pek az girdiği bir kıtadır. Bazı ülkelerindeki okuma-yazma bilmeyenler oranını gösteren şu rakamlar — farklı kriterlere dayanmakla beraber—bu konuda bir fikir verebilir: Burundi % 97, Liberya ve Nijer % 95, Kenya, Moritanya ve Sudan % 90, Togo % 89, Fildişi Sahili % 87, Sierra Leone ve Tanzanya % 85, Senegal % 80, Gabon % 75, Habeşistan ve Madagaskar % 70. Ve kıta ortalaması % 78-84. Avrupalı sömürgeci, yerli halkın eğitimi ile pek fazla ilgilenmedi. Gerçi ta XVI. yüzyıldan beri misyoner okullarına rastlanmaktadır; ancak bunların başlıca amacı, Hristiyanlığı yaymaktı. Güney Afrika'da okuma-yazma bilmeyenler oranı, beyazlar arasında daha I. Cihan Harbinin sonunda sadece % 2 iken, yerliler arasında II. Cihan Harbinin sonunda bile % 79 idi. "Apartheid" yeni bir şey değil aslında.

2. Tarihçe

Kıtadaki eğitim durumu, 1920 yıllarında Doğu ve Orta Afrika'yı ziyaret eden *Phelps-Stokes* Komisyonunun raporlarında ağır tenkitlere uğramıştır. Nihayet 1923'de İngiliz Sömürgeler Bakanlığı, Büyük Britanya'ya bağlı tropikal Afrika ülkeleri yerli halkının eğitimi konusunda bir "Danışma Komitesi" kurmak gereğini duydu. Komite tarafından ayrı ayrı tarihlerde yayımlanan üç rapor, ortak bir düşüncede birleşiyordu: Yalnız çocukları kapsayan bir öğretimle yetinilemez; halkı daha iyi bir yaşama

düzeyine çıkarabilmek için her yaşta insanıyla bütün toplumun eğitim görmesi şarttır.

Bu düşüncenin önce İngiltere'ye bağlı, sonra da diğer Afrika ülkelerinde izlenen eğitim politikaları üzerinde önemli etkisi olmuştur. Nitekim Komitenin tavsiyesine uyularak, çiftçi, işçi, zanaatçı, tacir, memur gibi çeşitli meslek gruplarından seçilmiş erişkinleri daha yararlı ve daha verimli vatandaş durumuna getirmek amacıyla Kenya'da Kabeta ve Maseno'da yatılı *Jeanes okulları* açıldı. Adlarını vaktiyle Amerika Birleşik Devletlerinin güney eyaletlerinde öğretmenlerle karlılarının halkı tarım, ev idaresi ve çocuk bakımı gibi konularda daha iyi aydınlatılabilecek şekilde yetiştirilmeleri için birçok okul kurmuş Bayan Jeanes'den alan bu okullar, çalışmalarına bugün de başarıyla devam etmektedirler.

Fransız Afrika'sındaki Senegal'de ise 1918 tarihli bir kararname ile ilköğrenimlerini tamamlayamamış kimselere bu fırsatı vermek, hiç eğitim görmeyenlere de okuma-yazma ve hesap öğretmek üzere kurslar düzenlenmiştir. İlkokul müdürlerinin denetimi altında özellikle şehirlerde başarıyla yürütülen bu kurslardan 5.600 erişkin yararlanmıştı.

Bütün bunlara rağmen halk eğitiminin Afrika'da bir temel dava olarak ele alınışını görebilmek için tarihin sayfalarını yakın yıllara kadar çevirmek gerekecektir:

3. Yeni çalışmalar

1958'de Fildişi Sahili, 1962'de Tunus, 1963'de Cezayir, 1964'de Uganda yurt ölçüsünde birer okuma-yazma seferberliğine giriştiler.

1963'den bu yana Somali'de açılan kurslarla pek çok erişkin temel eğitim görmek imkânına kavuşturuldu. Nüfusunun büyük çoğunluğu göçebe veya yarı göçebe olan bu ülkede halkın hayvanları için başka devletlere ait topraklarda otlak aramasını önlemek ve belli bölgelerde yerleşmesini sağlamak konusunda temel eğitimin özel bir önemi vardır.

Halen Habeşistan ve Liberya, erişkin nüfusun okur-yazar oranını yükseltmeyi öngören programlar uygulamaktadırlar. Malavi, Sierra Leone, Sudan ve Togo aynı çaba içindedir.

Gana, cehaletle savaş sorununu, halk yığınlarının eğitimi konusunda Millet Meclisince kabul edilen bir plân çerçevesinde çözüme uğraşmaktadır. Merkezî Afrika Cumhuriyeti üç, Nijerya sekiz yıllık birer plân hazırlamıştır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti, 1944'den beri uygulanan çeşitli programlarda edinilen tecrübeyle önümüzdeki on yılda okuma-yazma sorununu temelden çözecek bir halk eğitimi seferberliği plânlanmıştır.

Bazı ülkeler, küçük çapta bir deneme ile işe başlayıp alınan sonuçlara göre hareketi genişletmek yolunu tutmuştur:

Nijer, önce 1962-1963 ders yılında seçme bir bölgenin on köyünde erişkinler için bir pilot eğitim kampanyası açmış, ertesi ders yılından itibaren de çalışmaları adım adım ülkenin başka taraflarına yaymağa başlamıştır. Burundi'de de pilot bölge çalışmaları yapılmaktadır.

Kamerun'da üç pilot bölgede açılan eğitim kampanyasının 1966'dan itibaren kademeli bir şekilde diğer şehir, kasaba ve köylere doğru genişletilerek her yıl ortalama yüzbin kişinin okur-yazar duruma getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Moritanya da, 1963-1966 arasında dar bir çerçevede yürüttüğü halk eğitimi hareketini — ilk sonuçlar cesaret verici görülürse — 1970'e kadar uzatmak kararındadır.

Libya, diğer Arap ülkelerindeki cehalete karşı savaş çalışmalarına paralel olarak, 1965'den itibaren onbeş yıllık iki devreli bir erişkinler eğitimi programı uygulamaktadır. Deneme niteliğindeki üç yıllık birinci devrede varılan sonuçlar, oniki yıllık ikinci devrenin daha verimli geçmesi yolunda değerlendirilecektir.

Senegal'de 1966'da girişilen büyük çapta okuma-yazma kampanyası için önce oniki eğitim merkezinde deneme çalışmaları yapılmıştır.

Fas ve Gabon halen bu alanda plânlı denemelerde bulunan diğer iki ülkedir.

Mali, Gine ve Tanzanya, erişkinler eğitimi tek başına bir konu olarak değil, iktisadî ve sosyal kalkınma plânlarının ayrılmaz bir parçası olarak düzenlemişlerdir. Nitekim Gine'deki tek siyasî partinin mahallî komitelerinde her hafta yapılan toplantılarda bütün halka millî kalkınma hedeflerine ulaşılması için gerekli düşünce ve duygu beraberliğinin aşılmasına çalışılmaktadır. — Tanzanya'da 1964'de yürürlüğe konan beş yıllık kalkınma plâni çerçevesinde şimdiye dek yarım milyon insanın katıldığı köy okuma-yazma grupları önümüzdeki yıllarda çoğaltılacaktır.

Erişkinler eğitimi ile iktisadî kalkınma arasındaki bağlantı, bazı ülkelerin tutumlarında açıkça göze çarpmaktadır:

Kuzey Nijerya'da okuma-yazma öğretiminde öncelik, okula gitme fırsatı bulamamış kuşaklar içinde ömürlerinin en verimli çalışma yıllarında sayılanlara (15-35 yaş) tanınmıştır.

Libya'da eğitim seferberliği, ilkin millî kalkınmanın doğrudan doğruya bağlı olduğu ekonomik kesimlerde çalışan 15-25, sonra da 13-45 yaşlarındaki bütün vatandaşlara yönelecek, ayrıca belli yaş gruplarında bulunan herkes için öğrenim mecburiyeti koyan bir kanun çıkarılacaktır.

1965'de Cezayir'de tarım ve sanayi kesimlerinde okur-yazar oranını ve meslekî bilgi düzeyini yükseltmek amacını güden üç devreli altı yıllık yeni bir plân yürürlüğe konmuştur. Bu arada büyük işletmelerde birer işçi yetiştirme servisi kurulmasını mecburî tutan bir kanun çıkarılmıştır. Küçük işyerleri için ortak servisler kurulacaktır.

Geniş halk yığınları cehalet içerisinde kalmış bir ülkede gerçek bir ilerleme olamayacağını takdir eden bazı devletler de uygun bir zamanda geniş çaplı bir temel eğitim seferberliğine geçmek üzere hazırlık yapmaktadır: Çad, Kongo (Brazaville), Madagaskar, Ruanda gibi.

Yukarı Volta, şimdilik, İlköğretim Kanununda bir öğretmenin en az bir ay süre ile okul çağını aşkın yirmi genci bir araya toplayabileceği herhangi bir yerde kurs açılabileceğini belirtmekle yetinmiştir.

4. Kamuoyunun hazırlanması

Cehalete karşı savaş sorunu, sadece hükümetlerin bazı plânlar çizmeleri, hatta bunları uygulamaya başlamaları ile çözülemez. Kamuoyunun davayı benimsemesi, girişilen hareketin nedenlerini kavraması, başka bir deyişle bir yandan öğrenimin cahil erişkinlerce bir ihtiyaç olarak duyulması, öbür yandan yetişkinlerin aktif destekleriyle eğitime katılmalarının sağlanması gerekir.

Hemen hemen bütün Afrika ülkelerinde halk eğitimi kampanyaları ile birlikte dava lehine yoğun propaganda çalışmaları yürütülmektedir. Radyo konuşmaları, gazete yazıları, toplantılar, gösteriler, sergiler, filmler, afişler ve sloganlar bu yolda en çok baş vurulan araçlardır.

Liberya, halkın dikkatini eğitim seferberliğine çekmek için her yıl 14 Şubatı "okuma günü" olarak kutlamakta, Cumhurbaşkanı bu vesile ile yayınladığı mesajlarda öğretmen, öğrenci, hatta yeni okur-yazarları cehalete karşı savaşa çağırılmaktadır.

Mali Cumhurbaşkanı, birinci beş yıllık plânın yürürlüğe girmesi mü-nasebetiyle yaptığı bir radyo konuşmasında, eğitim görmüş herkesin, özellikle yetişkin kadınların cehaleti yenmekte ödevli olduğunu; toplumsal dayanışma, kaynaşma ve yardımlaşma ruhunun böyle bir çabada en güzel ifadesini bulacağını belirtmişti.

Uganda, gerçek bir hürriyete ancak insan ve toplumu bağlayan cehalet zincirlerinden kurtulmakla erişilebileceğini göstermek üzere okuma-yazma seferberliğini bağımsızlığının ikinci yıldönümünde ilân etmiştir.

Kamerun'un nüfuzlu siyaset ve devlet adamları, halkı erişkinler eğitimi hakkında aydınlatmaktadır. Aynı amaçla Libya camilerinde konuşmalar yapılır.

5. Kolaylıklar ve teşvik tedbirleri

Ancak tek başına en inandırıcı propaganda bile geniş halk yığınlarını bir eğitim seferberliğinin bayrağı altında toplamağa yetmez. Propaganda, en büyük sayıda insanın öğrenime katılmasını kolaylaştırıcı, teşvik edici olumlu tedbirlerle tamamlanmalıdır.

Her şeyden önce seçilen ders yeri ve zamanı, vatandaşlara uygun gelmelidir. Uganda, halk dersanelerini, hiç değilse çoğunluğun zahmetsiz gidiş-gelişini sağlamak amacıyla okuma-yazma bilmeyenlerden en fazlasının oturduğu semtlerde açmaktadır.—Burundi ve Libya'da kurslar iş-güc sahibi kimselerin de devamını mümkün kılmak için akşam üstlerine konur. Mali ise resmî dairelerdeki çalışma saatlerini okur-yazar olmayan işçilerin gündüz kurslarını izleyebilmelerine fırsat verecek şekilde ayarlamıştır. Kamerun'da böyle işçiler, derse yetişebilmeleri için günlük çalışmanın bitişinden önce salınır. Liberya'da bazı işletmeler, kurslara muntazaman gitmeleri ve dönüşlerinde öğrendiklerini bildirmeleri şartıyla işçilerini ders günleri bir-iki saat serbest bırakmaktadırlar. Benzeri kolaylıklar Habeşistan, Senegal ve Tunus işçilerine tanınmıştır.

Kenya Demiryolları, Jeanes okullarının yatılı kurslarına ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen erişkin vatandaşlara indirimli tarife uygular. Kurslar zaten genellikle ücretsizdir.

Aynı şekilde, öğrenimin sadece malî durumu elverişli bir azınlığa açık bir kapı olarak kalmaması için Fildişi Sahili, Kongo (Brazaville) ve Merkezî Afrika Cumhuriyetinde hiçbir kurs ücreti alınmaz. Nijerya'da çok az bir ücret ödenir.

Özellikle kadınların eğitim seferberliğinden yararlanmalarını sağlamak ve ilgilerini çekmek için Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Sierra Leone'de burslar, Kenya'da armağanlar verilir.

Kitap, defter, kalem gibi ders malzemesi Gana, Kongo (Brazaville) ve Togo'da kurslara katılanlara ucuz fiyatlarla satılır; Birleşik Arap Cumhuriyeti, Fildişi Sahili ve Libya'da bedava dağıtılır.

6. Finansman

Bilgi yayımı için yapılacak her yatırımın, karşılığını ülkenin daha çabuk kalkınmasında göreceğine inanılmaktadır. Hemen hemen bütün Afrika devletlerinin bütçelerinde kültürel yatırımlara önemli bir yer ayrılmaktadır. Ancak bunun çoğu zaman zaten pek dar malî sınırların ötesine geçemediği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Nitekim para eksikliği, Kongo (Brazaville) ve Togo'da halk eğitimi ni aksatan başlıca etkenlerden biridir. Bu iki ülke ile Fildişi Sahili, Gana,

Habeşistan, Kamerun, Liberya, Mali, Sierra Leone, Somali, Tanzanya, Tunus ve Uganda'da halk eğitimi çalışmaları kişiler ve çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan bağışlarla desteklenir.

Habeşistan'da izcilerin sattığı rozetlerden de gelir sağlanır.

Birleşik Arap Cumhuriyetinde müstahdemlerinin okuma-yazma öğrenimi için gerekli tedbirleri almayan işletmeler, yıllık vergi tutarlarının % 3'ü oranında ayrı bir vergi ödemek zorundadır.

Gabon, Gine, Kongo (Leopoldville), Mali, Moritanya, Nijer ve Somali dost devletlerden veya Unesco'dan yardım almaktadır.

7. Sorumlu makamlar

Uygarlaşma yarışına giren her devlet için erişkin vatandaşların eğitimi kaçınılmaz bir ödev olmuştur. Bu ödevi düzenleme ve başarıma sorumu, bazı ülkelerde eğitim bakanlıkları içerisinde kurulan özel dairelere yüklenmiştir: Gabon, Liberya, Libya ve Somali'de Erişkinler Eğitimi Dairesi, Kongo (Brazaville)'de Okuma-Yazma Öğretimi Komitesi, Mali'de Temel Eğitim Dairesi, Merkezî Afrika Cumhuriyetinde Okul Dışı ve Okul Sonrası Faaliyetler Bürosu, Nijer'de Okuma-Yazma Öğretimi ve Erişkinler Eğitimi Bürosu gibi.

Aynı ödevin başka bakanlıklara verildiği ülkeler de vardır: Fas'da İstihbarat, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gana'da Eğitim ve Sosyal Refah Bakanlığı, Gine'de Gençlik ve Spor Yüksek Komiserliği (Cehalete Karşı Millî Savaş Komisyonu), Ruanda'da Sosyal İşler Bakanlığı, Sierra Leone'de Sosyal Refah Bakanlığı, Tunus'ta Kültür ve İstihbarat Bakanlığı (Sosyal Eğitim Servisi), Togo'da Sosyal İşler Bakanlığı (Yığın Eğitimi Dairesi), Uganda'da Plânlama ve Toplum Kalkınması Bakanlığı gibi.

Eğitim bakanlıklarının yanıbaşında başka bakanlık veya kuruluşların görevlendirildiği ülkeler şunlardır: Birleşik Arap Cumhuriyeti (Harp, İçişleri ve Mahallî İdareler bakanlıkları), Çad (Sosyal Refah ve Tarım Bakanlığı), Cezayir (Okuma-Yazma Öğretimi Millî Komisyonu), Fildişi Sahili (Silâhlı Kuvvetler, Gençlik ve İdarî Hizmetler Bakanlığı), Habeşistan (Millî Okuma-Yazma Öğretimi Seferberliği Teşkilâtı), Libya (İslâm Üniversitesi).

Davantın önemi dolayısıyla Tanzanya'da doğrudan doğruya bir Toplum Kalkınması ve Millî Kültür Bakanlığı, Kamerun ve Senegal'de birer Gençlik, Spor ve Halk Eğitimi Bakanlığı kurulmuştur. Senegal'de gençlik evleri, köy ocakları ve halk eğitimi birliklerinin çalışmalarını yöneten bu Bakanlıkla diğer bazı bakanlıklar arasında işbölümüne gidilmiştir: Eğitim ve Kültür Bakanlığı (erişkinler için öğretmenlerce düzenlenen kurs-

lar), Meslekî ve Teknik Eğitim Bakanlığı (meslek ve okuma-yazma kursları), Silâhlı Kuvvetler Bakanlığı (garnizon okulları), Plânlama ve Kalkınma Bakanlığı (okuma-yazma öğretimi merkezleri), Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı (sosyal merkezler). Sözü geçen bakanlıklar temsilcilerinin katılmasıyla meydana gelen bir daimî çalışma grubu da programların ahenkleştirilmesi, yeni merkezlerin açılması gibi okuma-yazma öğretimi ve erişkinler eğitimi ile ilgili konuları inceler.

Erişkinler eğitiminin genel plânlaması bir hükûmet işi olmakla beraber, programların uygulanmasında idarî kademelere, mahallî makamlara önemli ödevler düşeceği kendiliğinden anlaşılır. Libya ve Senegal'de her temel eğitim bölgesinde özel bir müfettiş bulunur. Mali'de denetim merkezleri, Tanzanya'da köy toplum kalkınması komisyonları, Cezayir, Nijer ve Sudan'da çeşitli idare basamaklarında halk eğitimi komiteleri kurulmuştur. Gine'de bu komitelere fabrika gibi üretim yerlerinde, büyükçe ticarî işletmelerde bile rastlanır.

8. Gönüllü kuruluşlar

Nihayet resmî makamlar, gönüllü kuruluşların işbirliğini kazanabilirse çalışmalar daha başarılı olur. Zaten bu çeşit kuruluşların ortaya çıkması, davanın toplum içerisinde hiç değilse belirli gruplarca benimsenmeğe başladığını ifade eder.

Gana, Habeşistan, Kamerun, Kongo (Brazaville), Nijer, Ruanda, Sierra Leone ve Togo'da halk eğitimi çalışmalarına özel kuruluşlar da katılmaktadır.

Gabon, Kongo (Brazaville) ve Liberya'da ticaret ve sanayi işletmeleri, Çad'da ticaret odaları tarafından kurslar düzenlenir. Senegal, işçileri için okuma-yazma kursu açan işletmelere vergi muafiyeti tanımayı düşünmektedir.

Burundi, Gana ve Liberya'da kiliseler, konu ile yakından ilgilendir. Burundi'de devlet elinin uzanamadığı seyrek nüfuslu bölgelerde kilise okulları hizmet görmektedir.

Moritanya İşçi Birliği, Ruanda Genç Hristiyan İşçiler Teşkilâtı, Sudan İşçi Kulüpleri kendi imkânları ölçüsünde temel eğitim sorununu ele almışlardır.

Kongo (Brazaville), Nijer ve Uganda'nın gençlik ve öğrenci kuruluşları cehalete karşı savaşta ön sıralarda bulunmaktadır. Mali Halk Partisinin gençlik kolları bu alanda büyük çaba göstermektedir. Partinin VI. Kurultayında çalışmaların daha da yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır.

Fildişi Sahili'nde de çeşitli kuruluşlar cehalete karşı savaşta kendi-

lerini ödevli saymakta ve bu yolda hemen hemen resmî makamlara denk bir çaba harcamaktadır. Nitekim Fildişi Sahili Kadınlar Birliği, gençlik dernekleri ve dinî kurumlarca açılan okuma-yazma kurslarını izleyenlerin sayısı 13.000 civarındadır.

Merkezî Afrika Cumhuriyetinde Kadınlar Birliğinin ve Kenya'da son yıllarda "*Maendeleo ya Wanawake*" adıyla hızla gelişen Afrika Kadınları İlerleme Hareketinin başlıca hedefi, erişkin kadınların eğitimidir. Jeanes okullarıyla çeşitli bölgelerdeki toplum kalkınması önderlik kurslarında yetiştirilen seçme kadınlar, kendi çevrelerine döndüklerinde, birer öğretim yuvası olacak kadın kulüplerini kurarlar.

9. Öğretici personel

Hemen hemen bütün Afrika ülkelerinde temel eğitimin çekirdek kadrosunu ilkökul öğretmenleri teşkil eder. Merkezî Afrika Cumhuriyetinde ilkökul öğretmenlerinin % 10 kadarı halk eğitimine katılır. Sierra Leone ve Somali'de ortaokul öğretmenleri de temel eğitim görevlileri arasında yer alır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti, Burundi, Fildişi Sahili, Kongo (Brazzaville) ve Sudan, öğretmenlere bu fazla çalışma karşılığında ek-ücret öderler. Çad ve Gine'de normal maaş dışında ayrı bir ücret yoktur. Gana ve Nijerya'da öğretmenlerden zaten sadece istekli olanları halk eğitiminde çalışır. Kamerun'da erişkinlere okuma-yazma dersleri veren gönüllülerin % 30'u öğretmendir.

Temel eğitimin normal eğitim hizmetlerinin ulaşmadığı halk çevrelerini de kucaklayan bir genişlik kazanabilmesi için ülkücü aydınların yardımı şarttır. Aslında birçok yerde hareketin öncüsü olarak toplumsal sorumluyusu gelişmiş aydınlar ortaya atılmıştır. Ruanda'da başlangıcı gönüllü aydınlar yapmıştır. Madagaskar, böyle bir başlangıç dönemindedir.

Senegal, bilgili bütün güçleri seferber etmek üzere halkını karşılıklı eğitime çağırmıştır: Her okur-yazarın en az bir kişiye okuma-yazma öğretmesi istenir. Habeşistan'da yöneltilmiş ilke şudur: "*Herkes herkese öğretir!*". Çad, Kongo (Brazzaville) ve Tunus da gönüllü yardımından yararlanmayı tasarlamaktadır.

Ancak gönüllü aydınların çoğu asıl meslekleri itibarıyla bir eğitim tecrübesi edinmemiş kimseler olduğundan, bunların uygulayacakları öğretim metotları, yapacakları iş konusunda daha önce az-çok hazırlanmaları gerekir. Nitekim bu amaçla Birleşik Arap Cumhuriyeti, Cezayir, Fildişi Sahili, Gana, Gine, Liberya, Mali, Nijer, Sierra Leone, Sudan, Tanzanya ve Uganda kısa süreli kurslar açarlar. Kamerun, fiilî çalışmalara katılan-

lara birbirlerinin tecrübelerinden yararlanma fırsatı vermek üzere birer haftalık bölgesel seminerler düzenlemeyi düşünmektedir.

Bazı devletler yalnız halk eğitimi alanında çalışacak öğretmenler yetiştirmeyi de ihmal etmemekte, hatta bunu daha yararlı görmektedir. Böylece ek-görev şeklinde öğreticiye yüklenecek fazla çaba zorununun doğuracağı aşırı yorgunluk dolayısıyla verimsizlik önlenmiş, gönüllü çalışmalarındaki devamsızlık ve aksamalara yer bırakılmamış olacaktır. Bu amaçla Birleşik Arap Cumhuriyetinde Sırs-el-Layyan'da "Arap Ülkeleri Toplum Kalkınma Merkezi" kurulmuştur. Buraya Libya ve Tunus gibi diğer Afrikalı Arap devletlerinden de halk eğitiminde uzmanlaşacak kimseler gelir. Yalnız halk eğitimi ile görevli Tunuslu öğretmenlerin sayısı 1963 sonunda 129 idi. Libya'da Bingazi Temel Eğitim Merkezi, halk öğretmenleri yetiştiren bir kurumdur. Cezayir, Senegal ve Togo'da buna benzer birer millî merkez, Habeşistan'da bir enstitü vardır.

Gabon ve Ruanda'nın hazırladıkları plânlar da yalnız temel eğitim alanında çalışacak öğretmenler yetiştirilmesini öngörmektedir. Somali, Öğretmen Okulunda bir erişkinler eğitimi şubesi açmayı düşünmektedir.

Malavi'de uygulanmasına başlanan ilginç bir programa göre önce yarısı erkek, yarısı kadın olmak üzere 100 halk eğiticisi yetiştirilecek; bunlar her biri ortalama 80.000 nüfuslu seçim çevrelerinde temel eğitim hareketini teşkilâtlandıracaklardır. Erkek eğiticiler okuma-yazma, kadın eğiticiler ev işleri öğretiminden sorumlu olacaklardır. Her eğitici, yılda en az 100 insanı kültür kampanyasında görev alabilecek şekilde yetiştirecektir. Bu sonuncular da yirmişer kişiye okuma-yazma öğreteceklerdir. Bilgi ışığına kavuşan halk yığınlarının gittikçe büyüdüğünü canlandırmak üzere "kar topu harekâtı" adıyla tanımlanan bu sistem sayesinde her yıl okul çağını geçkin en az 100.000 insanın okur-yazar duruma getirileceği umulmaktadır. Bu program çerçevesinde yetiştirilen halk eğiticilerinin sayısı 1965 sonunda henüz 25 kadardı.

10. Öğretim metotları, araç ve gereçler

Temel eğitimle yetiştirilmek istenenler artık çocukluk yıllarını arkada bırakmış, az-çok hayat tecrübesi kazanmış insanlar olduğu için kullanılan öğretim metot ve malzemeleri normal okullardakinden farklıdır. Genellikle erişkinlerin zihniyeti ve bölgesel şartlar dikkate alınmıştır.

Gine'de öğretmenle erişkin öğrenci arasında karşılıklı hayat tecrübelerinin değerlendirilmesine dayanan aktif bir metot uygulanır. Kenya'da öğrencilerin ilgisi sınıf içi ve sınıf dışı pratik çalışmalar, tanınmış kimselerin konuşmaları, tartışmalar ve önemli yerlerin ziyaretiyle canlı tutulur.

Birleşik Arap Cumhuriyeti, Cezayir, Gana, Gine, Kamerun, Libya, Nijerya, Sierra Leone, Somali, Sudan, Togo, Tunus ve Uganda'da erişkin vatandaşları ilgilendirecek konuları işleyen özel okuma kitapları kullanılır. Halen Çad, Fas, Gabon, Kongo (Brazaville) ve Liberya'da böyle kitaplar hazırlanmaktadır. Burundi, Libya ve Somali'de normal okulların bazı ders kitaplarından erişkinler eğitiminde de yararlanılır.

Bazı ülkelerde konuşulan yerli dillerin çokluğu yüzünden ders kitapları, ya ayrı ayrı bunların hepsinde ya da en yaygın birkaçında yazılmak zorundadır; bazan da sömürge devrinin ortak diline, özellikle İngilizce ve Fransızcaya baş vurulur. Meselâ 20 yerli dilin konuşulduğu 6.7 milyon nüfuslu Uganda'da erişkin öğrenciye önce kendi ana dilinde, sonra başka bir dilde yazılmış kitaplar verilir; aynı kitaplar 20 ayrı yerli dilde basılmıştır. 13 yerli dilin konuşulduğu 2.2 milyon nüfuslu Sierra Leone'de sadece Mende ve Temne dillerinde yazılmış İngilizce çevirili kitaplar okutulur. Fildişi Sahili ve Mali'de ders kitapları Fransızcadır. Çeşitli kabileleri bir millî bütünlük içinde toplamağa en çok ihtiyaç duyan bu gibi ülkelerin ayrı ayrı yerli dillerde veya yabancı bir dilde eğitim yapmak zorunda kalmaları, önlerindeki sorunun ağırlığını açıkça gösterir. Şimdilik bilgi ve düşünce yayımını ön plânda tutmaktadırlar.

Hemen hemen bütün Afrika ülkelerinde afiş, levha, diyagram, diya-pozitif, resim, kukla, teyp, plâk, film (özellikle kısa metrajlı filmler) gibi optik-akustik araçlar geniş ölçüde kullanılmaktadır. Cezayir ve Tunus'ta bu çeşit eğitim malzemesi imal etmekle görevli birer merkez kurulmuştur.

Burundi, Gabon, Kongo (Brazaville), Kongo (Leopoldville), Moritanya ve Nijer'de radyo ile, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Cezayir, Fildişi Sahili, Gine, Senegal ve Tunus'ta ayrıca televizyonla eğitim programları yayınlanır. Bu yayınlardan çok sayıda insanın yararlanmasını sağlamak üzere Mali'de işyerlerinde, Gana ve Togo'da köylerde toplu radyo dinleme merkezleri açılmıştır. Togo'da 1965 sonunda 800 köy birer radyo dinleme merkezine kavuşturulmuş bulunmaktaydı.

11. Konular

Bütün Afrika ülkelerinde halk eğitim çalışmalarının ilk hedefi, erişkin vatandaşlara *okuma-yazma* ile *hesap* işlemlerini öğretmektir. Ancak toplumsal ve siyasal bütünleşmeyi sağlamak, daha uygar bir yaşama düzeyine ulaşmak ve iktisadî kalkınmayı hızlandırmak için gerekli asgarî bilgilerin verilmesi de ihmal edilmemektedir. Aslında okuma-yazma ve hesap öğretimi, işte bu gibi amaçların daha kolay gerçekleşmesine ortam hazırlayacak bir ön-şarttır. Temel eğitim programlarında en çok rastlanan konular şunlardır:

Birleşik Arap Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Gana, Kamerun, Kenya, Liberya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sudan, Tanzanya, Tunus ve Uganda'da *yurttaşlık bilgisi*; Gana ve Mali'de *siyasal sorunlar*; Fildişi Sahili, Kamerun, Libya ve Somali'de *sosyal sorunlar*; Fildişi Sahili, Kamerun, Somali ve Uganda'da *iktisat*; Burundi, Kamerun, Kenya, Liberya, Mali, Nijer, Tanzanya ve Togo'da *tarım bilgisi*; Liberya ve Nijerya'da *toplum kalkınması projeleri*; Tanzanya ve Togo'da *kooperatifçilik*; Birleşik Arap Cumhuriyeti, Burundi, Fildişi Sahili, Kamerun, Liberya, Mali, Sudan, Tanzanya, Togo ve Uganda'da *sağlık bilgisi*; Birleşik Arap Cumhuriyeti, Libya ve Burundi'de *din dersi*; Kenya, Libya, Nijer ve Nijerya'da kadınlar için *ev işleri ve çocuk bakımı*. Çad ve Sierra Leone yurttaşlık, tarım ve sağlık bilgileri; Kongo (Brazaville) iktisat okutmaya düşündürmektedir.

12. Süreler

Temel eğitim programlarının süresi ülkeden ülkeye değişmektedir. Cezayir'de erişkin vatandaşın gazete okur duruma gelmesiyle kapanan temel eğitim devresi, Birleşik Arap Cumhuriyetinde 600 ders saatini kapsar ve dokuz ay sürer. Gana'da beşer-altışar aylık kısa süreli programlar uygulanır. Togo'da altışar aylık, Fildişi Sahili'nde dokuzar aylık, Tunus'ta birer yıllık, Somali'de ise üçer yıllık iki devreli kurslar vardır. İşaret edelim ki, Somali'de ikinci üç yıllık devre ortaokul öğretiminin karşılığıdır.

13. Temel bilgileri tazeleme ve geliştirme

Temel eğitim kurslarını bitiren erişkin vatandaşların öğrendiklerini unutmamaları, aksine edindikleri bilgileri daha da geliştirmeleri için önemli bir yönüdür. Bu amaçla çeşitli tedbirler alınmıştır:

Fildişi Sahili'nde tazeleme kursları; Birleşik Arap Cumhuriyeti, Habesistan, Kamerun, Kongo (Brazaville), Libya, Somali ve Sudan'da geliştirme kursları açılmıştır. Cezayir ve Nijer'de bu yolda hazırlıklar yapılmaktadır.

Madagaskar'da köy kursları sona erdikten sonra başarılı vatandaşlardan bir grubun çalışmaları sürdürmesi düşünülmektedir.

Tunus'ta çok sayıda insanın katıldığı kültürel ve sosyal faaliyetlerle bireyin gelişmesini amaç edinen 13 halkevi kurulmuştur. Kamerun'da halkı sayıları 32'yi bulan kültür ocaklarına çekmek için buralarda kitaplıktan başka çeşitli optik-akustik malzeme, hatta dikiş makineleri bulundurulur. Liberya'da okuma ve tartışma kulüpleri, vatandaşları ortak sorunlar üzerinde beraber düşünmeğe çağırır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Gine ve Libya'da okuma-

yazma öğrenen vatandaşların bilgilerini daha fazla geliştirebilecekleri kitaplıklar vardır. Bu kitaplıklar, çoğunlukla kültür veya eğitim merkezleri adlarını taşıyan kuruluşların içindedir. Fas, bu çeşit kitaplıklar açmayı tasarlamaktadır. Sudan'da gezici kitaplıklar, okuma malzemesini halkın ayağına götürür.

Tabiiyle halkın bu kitaplıklardan yararlanabilmesi ve genel olarak okuma ihtiyacını giderebilmesi için kolayca anlayabileceği okuma malzemesi bulabilmesi gerekir. Bunun için Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Sudan'da özel şekilde hazırlanmış *halk kitapları* yayımlanır. Sudan'da bu kitaplar "Erişkinler Kitaplığı" dizi başlığı altında çıkmaktadır.

Kenya ve Tanzanya işbirliği yaparak "Doğu Afrika Yayın Bürosu" adıyla bir merkez kurmuşlardır.

Uganda'da kadınların isteği üzerine kadın hakları ve evlilik rejimi konusunda broşürler hazırlanmış ve kendilerine dağıtılmıştır. Afrika ülkelerinin çoğunda olduğu gibi burada da çok-karlılık dolayısıyla konu önemlidir.

Öte yandan Liberya'da halk için özel bir magazin, Sierra Leone'de ucuz fiyatlı bir gazete, Sudan'da gençler ve yaşlılar için iki ayrı dergi, Tunus'ta bol resimli ve basit dilde yazılmış bir gazete yayımlanır. Mali'de de yakında bu tipte bir gazete çıkarılacaktır. Togo'da günlük devlet gazetesi *Togo-Presse*'de yerli dil Ewe'de okumayı teşvik için özel bir sayfa ayrılmıştır.

14. Temel eğitim ötesi çalışmalar

Bazı Afrika ülkelerinde erişkin vatandaşlara okuma-yazma ve hesap işlemleriyle basit bilgileri kapsayan temel eğitimin üstünde ayrıca ilk ve orta öğrenim imkânları — sınırlı bir ölçüde de olsa — sağlanmıştır. Meselâ Birleşik Arap Cumhuriyeti, Gabon, Gana, Gine, Nijer ve Somali'de ilkökul düzeyinde; Burundi, Cezayir, Fildişi Sahili, Habeşistan, Kamerun, Kongo (Brazaville), Liberya, Libya, Mali ve Senegal'de hem ilk, hem de ortaokul düzeyinde; Çad ve Uganda'da da ortaokul düzeyinde eğitim yapan resmî veya özel kuruluşlar vardır.

Bu arada Cezayir'de ilk ve ortaokul diploması veren Halk Üniversitesi, Habeşistan'da Haile Selâsiye I. Üniversitesince sekiz bölgede açılan eğitim merkezleri, Kamerun'da genç aydınlarca kurulan Nova ve Vetera Halk Üniversitesi ile Milletler Koleji, Nijer'de gönüllü öğretmenlerce kurulan Halk Üniversitesi, Senegal'de profesör, öğretmen ve öğrencilerin gönüllü eğitim hizmeti gördükleri Afrika Halk Üniversitesi özellikle anılmağa değer.

Ayrıca Cezayir ve Kamerun'da erişkinler için muhasebe, ticarî haberleşme, hatta hukuk gibi dallarda ilk ve ortaokul dengi öğretim merkezlerine rastlanır. Tanzanya'da Dar-üs-Salâm Erişkinler Eğitimi Enstitüsü, Kikkoni Koleji (Svahili konuşanlar için), Tengeru Toplum Kalkınması Merkezi ve Rungemba Kadın Eğitim Merkezi uzmanlığa yönelen programlar uygulamaktadır.

Fildişi Sahili'nde de ücretsiz mektupla öğretim yapılır.

15. Toplum kalkınması çalışmaları

Bazı Afrika ülkelerinde halk eğitimi ve toplum kalkınması elele yürütülmektedir. Kenya'da 1960'da uygulanmaya başlayan ve "yardımlaşarak kalkınma" adı verilen toplum kalkınması hareketi, daha ilk yılda çeyrek milyon insanı içine almıştı. Harekete beşiklik eden Jeanes okulları; toplum kalkınması merkezleri, kooperatifleri, nümune çiftlikleri, gençlik-spor kolları ve yurttaşlık, tarım, ticaret ve sanayi gibi çeşitli konulardaki kursları ile gerçek birer uygulamalı eğitim ocağıdır. Kurslara devam edenlerden geldikleri bölgelere döndüklerinde başkalarına örnek olmaları ve toplum kalkınması çalışmalarına önderlik yapmaları beklenir.

Kenya'daki gibi Nijer'de de ya aynı, ya da tarım ve iklim şartları birbirine benzeyen bölgelerden gelme çiftçileri bir araya toplayan tarım kursları açılmıştır. Kurslara katılacak kimseler, ilerde köylerine dönünce tarımda yeni usullerin öncüleri ve öğreticileri olacakları için, doğrudan doğruya köylüler tarafından seçilir. Fas ve Senegal'de de buna benzer toplum kalkınması çalışmaları vardır.

Fildişi Sahili'nde özel kamplarda modern tarım ve hayvancılık usulleri öğretilmekte, buralarda yetişen köylü gençlerin edindikleri bilgileri uygulayabilmeleri için gerekli araçları satın almalarına uzun vadeli kredilerle yardım edilmektedir.

Tanzanya'da köy ve bucaklarda kurulan özel merkezlerde modern tarıma öncülük yapacak kimseler yetiştirilir. Malavi'de de tarımın geliştirilmesi amacıyla çeşitli yerlerde tarım merkezleri açılması plânlanmıştır.

* *

Görülüyor ki bütün Afrika bir öğrenme ve yetişme çabası içindedir. Gerçi dar imkânlar çoğu zaman çalışmaları güçleştirmektedir. Ama bazan Kamerun'daki gibi "ağaç altı okulları" ile de olsa, bazan Mali'deki gibi köylülerin kendi ceplerinden ödedikleri petrol lâmbalarının ışığında yapılan gece kurslarıyla da olsa, yüzyıllardır kıtanın üstüne çöken karanlıktan aydınlığa çıkmak için inançlı bir atılım vardır. Gerek kıtanın kalkınması, gerek yeniden sömürgeci emellere ve oyunlara kurban gitmemesi, önemli derecede bu atılımdaki başarıya bağlıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Pierre ALEXANDRE, "L'Exemple Africain - Le choix de la langue impose des options à la fois culturelles et politiques", *Le Monde diplomatique*, Octobre 1965, s. 10; *Tom ASKWITH*, *Adult Education in Kenya*, Nairobi (1960?); *Mary BURNET*, *La Bataille de l'alphabet*, Paris 1965 (Unesco yayını); *Bureau International d'Education/Unesco*, *Alphabétisation et enseignement des adultes*, Genève/Paris 1964; *Bureau International d'Education/Unesco*, *Alphabétisation et enseignement des adultes*, Supplément 1965, Genève/Paris 1965; *Bureau International d'Education/Unesco*, *Annuaire international de l'Education* 1954, Genève/Paris 1965; *Bureau International d'Education/Unesco*, *Conférence internationale de l'instruction publique*, XXVIII e Session 1965, Genève/Paris 1965; *H. BOURGIBA*, "Looking to the New Society of Africa", *The Student*, April 1961, Vol. 5 No. 3-4, s. 21, 32; *L. Gray COWAN*/*James O'CONNELL*/*David G. SCANLON* (ed.), *Education and Nation-Building in Africa*, New York/Washington/London 1965; *René DUMONT*, *L'Afrique noire est mal partie*, Paris, 1966; *Garry FULLERTON*, *Unesco in the Congo*, Paris 1964 (Unesco yayını); *Monique HECKER*, "L'Aide de l'Unesco atteint 5 millions de dollars pour 1965-1966" ve "Quelques exemples de campagnes menées à l'échelon national", *Le Monde diplomatique*, Octobre 1965, s. 9, 12, *Robert A. LYSTAD* (ed.), *The African World - A Survey of Social Research*, New York/Washington/London 1965, s. 199-221: *Education* (*David SCANLON*); *Anne RONCEVAL*, "Les moyens audio-visuels permettent de pallier la penurie de maîtres et l'obstacle de la distance", *Le Monde diplomatique*, Octobre 1965, s. 10; *Peter du SAUTOY*, *La Planification et l'organisation d'alphabétisation des adultes en Afrique*, Paris 1966 (Unesco yayını); *Sekou TOURE* "A programme for the Rehabilitation and Free Development of African Culture", *The Student*, April 1961, Vol. 5, No. 3-4, s. 21 vd; *UNESCO*, *Access of Girls and Women to Education in Rural Areas*, Paris 1964; *United Nations* (Statistical Office of the United Nations), *Demographic Yearbook 1963*, New York 1964, *United Nations* (Statistical Office of the United Nations), *Statistical Yearbook 1963*, New York, 1964.

Education de base - Bulletin trimestriel, Janvier 1952, Vol. IV, No. 1, s. 31-34: "Notes et Comptes rendus"; *Information Please Almanac Atlas and Yearbook 1966*, New York 1965; *The Unesco Courier*, April 1966, s. 25: "Calling All Villagers".